

Ang Higante at ang Birhen

Nonon Villaluz Carandang

Ang Pista

Napupuno ng kumakaway at makukulay na banderitas ang kahabaan ng lansangan at liwasan ng bayan ng Angono. May *endramada* na gawa sa kawayang arko na kinayasan na parang mga pinong mga balahibo, sari-saring isdang papel tulad ng kanduli at tilapia, may iba pa itong palamuti tulad ng lambat at sirena sa mga poste nito, at may mga bilaong pinalamutian ng makukulay na bulaklak ang nangagsabit sa itaas na may titik ng pangalan ng bayan at larawan ng patrong si San Clemente.

May gayak ang simbahan at nakahanda ang mga karosa para sa prusisyon. May mga sari-saring bulaklak ang altar at yarda-yardang itinuhog na sampaguita at ilang-ilang ang mga santo. Masasamyo ang mga ito na tila nagpapahiwatig ng kabanalan ng mga Santong kailanman ay hindi kumurap sa mga nananampalataya.

Maririnig ang pagtipa, pag-ihip, pagpalo ng mga instrumento sa mga dalawang pangkat ng mosikong nakaunimpormeng puti at asul, na pinangungunahan ng mga tambol mayor na may baton at bandilang pinaiikot ng kanilang matitikas na kamay. Kalimitan silang nangunguna at nahuhuli sa prusisyon sa umaga o sa gabi.

Nakasandal sa bakod ng patio ng simbahan ang mga higanteng gawa sa papel na may pampatigas na kawayan. Mayroong lalaki at babaeng higante, na kapwa naman nakapamewang. Kinakatawan daw nito ang mga mestisong Kastila na naging bahagi ng kasaysayan sa pananakop ng Espanya sa Pilipinas. Sila ang mga mayayaman at ang nagmamay-ari

ng mga sakahan. At ngayon, tila naghihintay ito ng atensyon ng kanilang mga tagapagpagalaw.

Nasa simbahan din ang mga matatandang deboto na nananalangin para mabuo ang nobena at padasal sa mga kaanak na mayroong hinihiling. Ito ang mga kahilingan na kahit ang salapi ay walang kapangyarihan at bisa upang maibigay o matupad. Hinihiling kadalasan ang pagkakaroon ng anak, o asawa, o ng magandang ani, o lunas sa malubhang karamdaman. Napupuno ng mataimtim na panalangin ang simbahan at ang prusisyon ni San Clemente.

Marami ang naglalako ng mga kakanin, mga laruang gawa sa lata at kahoy, mga ibong martines, maya at tarat na nakakulong sa sawaling hawla. Napupuno ang kalye ng *sidera*, ang mga panindang nakalatag sa kalye tulad ng mga gamit sa bahay, mga laruang kabayo na gawa sa pinagdikit-dikit na papel, kasoy, mga laruang anyong prutas at gulay na gawa sa luwad, at mga sari-saring panindang maaaring makita sa araw lamang ng pista.

Ang lahat ng paghahanda para sa matagumpay na pista ay hindi lamang inihahanda ng simbahan at ng munisipyo. Abala rin ang iba pang tauhang sangkot sa pagdiriwang ng kapistahan. Taunang pinangungunahan ng Hermana o Hermano Mayor ang paggabay at pagbibigay ng suportang pananalapian. Ito ang malimit na nagbibigay o humahanap ng pondo para sa mga gawain sa kapistahan. Gayon din naman, pinipili sa pamamagitan ng bunutan sa gabi ng Linggo ng Pagkabuhay ang mga mayyuming kadalagahan na gaganap bilang Tenyenta, Kapitana, Konsehala. Mayroong pito hanggang walong kadalagahang Konsehala, at nag-iisa lamang ang Tenyenta at Kapitana. Sila ang mga dalagang magiging kinatawan ng pagdiriwang ng pista at sa pagtatapos ng Semana Santa.

At naroroon din ang napakaraming kababaihan na dadalo at makikibahagi sa parada bilang mga Parehadora. Kalimitan silang mga nakabakya at may dala-dalang sagwan, na siyang kumakatawan sa mga mangingisda sa lawa. Ayon sa mga nakatatanda sa mga kadalasang nakikibahagi noong araw sa prusisyon sa pista ni San Clemente ay ang mga kalalakihang mangingisda at magsasaka. Naisipan at nagkaroon ng pagnanais ang mga kababaihan na makibahagi na rin kung kaya't kinuha nila ang mga sagwan ng kanilang mga kabiyak at saka sumama sa prusisyon.

Ang Tenyenta, Kapitana, at mga Konsehala

Pinipili rin sa pamamagitan ng bunutan sa pagtatapos ng Semana Santa ang Tenyenta, Kapitana, at mga Konsehala, na pawang mga kababaihang magiging tampok na tauhan sa pagdiriwang ng Biyernes Santo, Sabado de Gloria, at Linggo ng Muling Pagkabuhay. Pinipili sila isang taon bago ang kanilang pagsisilbi bilang Tenyenta na siyang bumibigkas ng tekstong *dicho* bilang pagbibigay-pugay, at ang Kapitana na nagtatanghal sa pagbigkas ng *dicho* at nag-aalay ng isang sayaw sa araw ng muling pagkabuhay ng Panginoong Hesus at sa pagtatanggal ng belo ng Birheng Maria, at ang mga Konsehala na palaging nakasubaybay at maaaring pumalit sa Tenyenta at Kapitana kung sakaling may mangyari at hindi magampanan ng alin man sa dalawa ang kanilang tungkulin. Isang taon ang kanilang isinasagawang paghahanda upang kanilang makabisa ang teksto na bibigkasin, maisayaw ang komplikadong pag-indayog, pag-ikot, at pagbali ng katawan sa gabay ng nag-iisa at nakatatandang tagapagturo, upang maging ehemplo ng kabutihan at kalinisang puso, para masukatan ng ilang magagarbong kasuotan para sa iba't ibang okasyon, at upang magsagawa ng mga proyektong may pakinabang sa bayan ng Angono at mamamayan nito. Kinakailangang manatiling dalisay, birhen, at madasalin ang kababaihang pipiliin, lalo na ang Kapitana na siyang pinagpipitaganan sa tatlo.

Ang Higante at Mamumukot

Walang anumang nagduda nang mabunot ang pangalan ni Eloisa sa papel na Kapitana, ang tinuturing na may matatas na dila at matalino sa kanilang bayan dahil sa mga medalya nitong iniiuwi kada pagtatapos ng taong pampaaralan sa Angono; samantalang si Aida ang napiling Tenyenta na kilala dahil sa kanyang kariktan, mayuming pagkilos, at pagiging madasalin. Si Belen ang isa sa pitong kadalagahang nahirang na Konsehala, na ang tanging hinangad lamang ay ang maging Kapitana dahil sa ito ang inaasahan sa kanya ng kanyang inang ilang ulit na gumanap sa ganitong papel. Matindi ang pagnanasa ni Belen upang maging Tenyenta, bagaman naisagawa na ang bunutan matapos ang Mahal na Araw sa buwan ng Abril, at nakapili na ng kadalagahang magsisilbing hiyas ng bayan ng Angono at tagapagpatuloy ng tradisyon.

Nagsimula ang kanilang mga gawain sa buwan ng Mayo, kung saan sila naging abala sa Flores de Mayo, Santa Cruzan, at nobena para sa Mahal na Birhen. Nagsimula na sila sa mga gawaing pambayan ng Angono, tulad na lamang ng pagtuturo ng katesismo sa mga kabataan tuwing Sabado at ang pangunguna sa mga padasal hanggang sa sumapit ang buwan ng Setyembre kung saan sila inihahanda para sa kapistahan ni San Clemente sa ika-23 ng Nobyembre. Isinasama sila sa mga palatuntunan, padasal at mga paligsahan na kaakibat ng kapistahan. Dinadamitan sila, inaayusan at ginagayakan ng mga alahas. Sadyang pinaghahambing ng mga taumbayan ang kanilang kagandahan sa isa't isa. Subalit kay Eloisa ang mas malimit bigkasin na pangalan, lalo na ng mga kalalakihan. Madalas ito ang laman ng kuwentuhan, umpukang may kaharap na serbesa o marka demonyo, o pustahan kahit pa tila mga tandang sa tupada ang tagisan at paligsahan ng mga kalalakihan para malapitan at makilala man lang ang babaeng ito. Naging biruan tuloy ang pagiging pampalubag-loob at pangalawahan, o manapa'y premyo para sa talunan na si Belen. Samantalang si Aida naman ang pinangingilagan nila dahil sa pulis ang ama at may katungkulan sa konseho ang ina nito.

Nagbibiruan nga ang ilang binatilyo na sila ang magiging kasintahan ni Eloisa sa pagtatapos ng katesismo sa simbahan. Bagaman, lahat sila ay napipipi at nawawalan ng lakas ng loob sa tuwing napapalapit sila at nangingitian ni Eloisa. Kakaiba ang kanyang mga matang nangungusap at ang labing nangangako ng tamis, at ang mga pisnging may ligamgam sa dampi, at buhok na matutukso at nanaisin ng sino man ang mahaplos.

Ang Hermano Mayor ang nangungunang tagasubaybay ni Eloisa. Palagi niyang binabanggit sa kura ang mga gawaing dapat na pangunahan ng dalaga, kahit pa nakakaligtaan na niyang isama sina Belen at Aida. Mayaman ang Hermano Mayor. Hindi makukuhang sukatin ng abot-tanaw ang kanyang mga lupain o sakahan, kulang ang mga daliri para bilangin ang kanyang mga kabayo at baka, halos singlaki ng munisipyo ang kanyang pamamahay na may bakurang singlaki ng lote ng simbahan. Pagmamay-ari rin niya ang maraming Santong garing na may adornong pilak at ginto na kilala sa buong bayan ng Rizal. Mababakas sa kanyang noo at nakakalbong tuktok ang kanyang edad na nasa limampung taon o higit pa. Tahimik siya, ngunit alam niya kung kailan dapat magsalita. Alam niya kung papaano mangatwiran kahit pa sa harap ng Alkalde o ng Kura Paroko. Palibhasa'y nakapag-aral sa Europa at mayroong pamilyang kinikilala sa buong lalawigan. Matangkad ito

sa karaniwang mestiso at may pangangatawang singlaki ng bariles ng langis. Kaya nga marami ang nagsasabing siya ang maaaring gawing hulmahan ng mga higantes na ipinaparada sa tuwing kapistahan ni San Clemente. Tahimik subalit may itinatagong bangis sa kalooban.

Kahit kailan ay hindi nila ito nakitang naglakad at bumati kahit kani-no man. Sakay ito ng kanyang karuwaheng hila ng dalawang itim na kabayo. Bagaman, napapangatawanan niya ang pagiging Hermano Mayor at naging panata na ng kanyang pamilya ito para sa patron. Napapanagumpayan din niya ang maihayag ang maikling talumpati, kahit pa walang sino man ang interesado sa kanyang sasabihin. Pinapalangkapan siya ng mga taong sabik makita ang kanyang mga inarkilang mang-aawit mula sa Maynila at ang pag-awit ng Kapitanang si Eloisa sa ilang okasyon sa munisipyo.

Siya ang Hermano Mayor, si Senyor Prado Exaltacion. Inaakala at nararamdaman niyang mapapasakanya ang lahat ng magustuhan niya. Ganito kasi ang pagpapalaki sa kanya ng kanyang mga magulang. Ganito kasi ang nagisnan niya bilang nag-iisang anak ng mag-asawang nagmula pa sa Espanya.

Kaya nga nagustuhan niya si Eloisa. At kahit na si Belen ang nabu-not ng Alkalde, ang pangalan ni Eloisa ang binanggit nito. Ang Alkalde ang nagboluntaryong bubunot ng mga kadalagahan sa taong yaon. Kakatwa man ay pinahintulutan na ito ng *Comite de Festejo*. Dalawang malulusog na guya ang katapat nito para pangahasan ng alkalde ang pagpapalit sa pangalan ni Eloisa, na sinang-ayunan naman ng marami. Mahusay ngang pumili ng ari-arian si Senyor Prado, at alam niya kung paano ito aangkinin.

Mula noon, napapadala na ang paghahapunan sa bahay ng Hermano Mayor. Palagi niyang iniimbitahan ang mga matatandang madasalin, ang kura at ang mga dalagang napili, lalo na ang kanyang pinili. Madamot siya sa anumang salita o pahayag sa mukha, subalit sagana siya sa kanyang mga ipinahahain sa komedor at kung minsan ay sa hardin. Madalas siyang magpahanda ng adobong pato at enseladang hipon sa mangga at kamatis. Nais niyang siguruhing malinis ang pagsasagawa ng mga gawain para sa kapistahan ni San Clemente. Nais niyang siguruhing handa ang mga kadalagahan sa lahat ng kanilang gawain, lalo't may darating siyang mga kaibigan mula sa Maynila. At sa tuwing mahuhuli ni Belen ang pagtitig ng Hermano Mayor kay Eloisa ay agad itong bumabaling ng tingin kay Ti Maring, ang matandang tagapagturo ng tradisyonal na sayaw sa mga

dalaga. Palagi itong may nakahandang sasabihin sa mga kasapi ng *Comite* lalo na kung ukol sa pananalapi.

“Bakit hindi mo sila turuan ng *valse* dito sa aking hardin, Ti Maring? Magpapahanda ako ng merienda...,” ang alok ni Senyor Prado habang hinihigop ang mainit na sopas.

“Nakahihiya naman po,” tugon ng matandang bakas sa mukha ang pagtanggap sa ideya.

Mula noon, makalawang ulit na nagsasanay ng sayaw at pagbigkas ng *dicho* ang Kapitana habang nanonood ang Konsehala. Ipinasusundo at inihahatid pa nga sila sa awto ng Hermano kung minsan. Palaging nakapostura si Senyor Prado sa tuwing darating ang kanyang mga panauhin.

Tagpuan sa Lawa

Maginoo at simpleng lalaki lamang si Eduardo na isang mamumukot sa lawa. Magkababata sila ni Eloisa. Madalas silang maglaro noon sa may sampalukan malapit sa daungan kung saan kinatatagpo ni Eduardo ang kanyang amang mamumukot dala ang tiklis ng kanduli at banak. Ama na rin ang turing ni Eloisa sa matandang lalaki na nagpamana kay Eduardo ng pangngisda sa lawa. Hindi na nakapagkolehiyo si Eduardo, at pinili na lamang niya ang mamukot sa lawa. Sa kanyang ikala-dalawampu't tatlong taon, bakas sa kanyang balat ang kulay tansong kintab at ang kalamnang banat sa pagsasagwan nang ilang oras, paglangoy sa malalalim na bahagi ng lawa, at ang pagbatak sa lambat. Ito na ang kanyang piniling pamumuhay, matapos pumanaw ang kanyang ama. Nag-iisa na siya ngayon, sa tuwing iniwan siya ni Eloisa.

May ilang nakasasaksi sa kanilang pagkikita sa sampalukan, bagaman, nakagawian na ito mula pa nang sila ay mga paslit. Batid ng mga tagaroon ang matibay na pagkakaibigan ng dalawa. May ilan pa ngang nagbibiro na sila rin naman ang magiging magkabayak sa hinaharap, pero hanggang saglit na tawanan lang ito. Napapangiti lang ang dalawa habang nakaupo sa katig.

“Malapit na ang pista at dumadalang na ang pagdalaw mo,” pansin ni Eduardo.

“Madalas kasing may gawain para sa pista,” maikling paliwanag ni Eloisa, na batid niya ang pangungulila ng kababata sa kanya.

“Madalas daw kayo kina Senyor Prado?” usisa pa ng binatang may tila tono ng hinala.

“Palagi kasing nagpupulong doon kasama ang komite at nagsasanay ng sayaw kasama sina Belen at Ti Maring. Mabait ang Hermano Mayor,” may bahagyang pagsalag si Eloisa sa batid niyang paninibugho at pag-aalala ng kaibigan. At sa unang pagkakataon, hinawakan ni Eloisa ang magaspang na kamay ng binata. Isang pahayag ng pasasalamat sa malasakit.

Ang Sayaw ng Higante at Birhen

Ilang linggo makatapos ang undas sumapit ang pista ng San Clemente. Napuno ng mga deboto ang simbahan at ang mga lansangang daraanan ng prusisyon. Ginintuan na may matingkad na kulay pula ang damit ni San Clemente at nakasuot ng *mitre* ng papa. Nakakuwintas sa kanya ang isang sinipete na wangis krus, at nangangahulugan ng di-mabuwag na pananampalataya. Ang sinipete rin ang kumakatawan sa kanyang pagiging martir at sa mga mangingisda ng lawa. Animo’y nagdurugo ang kalye dahil sa pulang kasuotan din ng mga sumusuonod sa prusisyon.

Ibinilin ng Hermano Mayor sa mga gumawa ng higante na pangitiin at gawing makulay ang damit ng lalaking higante. Nais niyang maging masaya sa pagkakataong ito ang higante. Kaya naman marami ang nakapansin sa pagbabago ng higante nang ipinarada ito saliw ang napakasayang tugtog ng mosiko. Nakasunod din sa prusisyon sina Eloisa, Belen, at Aida, kasama ang ilang Konsehala. Nakagayak sila sa magagarbong saya. Maraming kalalakihan ang nakasunod dito. Hindi nga lamang masisiguro kung ang pakay ay ang pagbibigay-galang sa patron o ang malapitan at makita ang mga dalaga, lalo na si Eloisa. Dumaan ito sa bahay ng Hermano Mayor at nakitang nakatitig ito kay Eloisa.

“Todo ngiti sa iyo ang matanda,” bulong ni Belen kay Eloisa. May tono itong pang-uuyam at pambubuska.

At nanatiling tahimik at nakangiti si Eloisa habang kumakaway sa matanda, na marami ang nakasaksing mayroong kakaibang kasiyahan. Parang wala siyang narinig mula kay Belen, lalo’t naniniwala siyang hindi dapat ito pag-aksayahan ng panahon. Dapithapon na nang matapos ang pag-ikot ng prusisyon na binantasan ng isang misa pasasalamat. Nasa patio si Eduardo nang pumasok ang mga dalaga sa tarangkahan ng simbahan. Tahimik na nag-aabang ang binatang may kisig ng isang maginoong mapag-

mahal. Natanawan ito ni Eloisa, na lalo pang nagpasigla sa kanya kahit pa dama na ang pagod at init ng nagdaang katanghalian. Hinintay ni Eduardo na makapasok sa simbahan ang mga deboto.

“Samahan mo si Eduardo. Ipakita mo sa lahat na siya ang iyong matalik na kaibigan,” ang mungkahing may pang-uuyam ni Belen. Walang anumang kibo ang iba pang mga Konsehala, bagaman, pinipigil ng ilan ang kanilang pagtawa.

“Palibhasa, walang lalaki ang nagtiyaga sa iyo kahit man lang maging kaibigan ka,” ang pagtatanggol ni Aida sa tahimik na si Eloisa. At napairap na lamang si Belen. Hindi na ito nasundan ng anumang pahayag o pangangatwiran dahil sa nakaharap na sila sa mga rebultong nagsasabi ng kawastuan sa pag-uugali sa loob ng simbahan.

Natapos ang misa. Agad na umuwi si Eloisa, kasunod si Eduardo. Iniwasan nila ang magsabay at maging isang potahe ng alingasngas na pag-sasaluhan ng mga nagbabantay sa kilos ng isang Kapitana.

Marami ang naglalako ng mga kakanin, mga laruang gawa sa lata at kahoy, mga ibong martines, maya at tarat na nakakulong sa sawaling hawla, mga gamit sa bahay, at mga sari-saring panindang maaaring sa araw lamang ng pista mailatag sa kalye. Bumili ng suman si Eduardo at ilang piraso ng manggang naninilaw sa tamis. Sinundan niya ang dalaga hanggang sa dumalang na ang mga tao at narating na nila ang tarangkahan ng tahimik na pamamahay ni Eloisa.

Pumasok ang dalaga, at makaraan ang ilang minuto ay sumunod si Eduardo matapos siguruhing walang sino man ang nakakikita sa kanya.

“Hindi ka na dapat sumunod pa. Maaari naman tayong magkita sa sampalukan bukas ng hapon,” ang unang bati ni Eloisa.

“Pero iniwan mo rin namang bukas ang pinto, kaya alam kong inasahan mo rin ako. Nagdala ako ng merienda para sa atin,” ani ng lalaking nanatiling nakatayo.

“Nag-abala ka pa. Salamat,” at saka kinuha ng Kapitana ang mga dala ng mamumukot. At saka hinawakan ng binata ang braso ng dalaga. Agad nitong hinagkan si Eloisa na ginantihan ng yakap ng dalaga.

“Sana matuto kang magtimpi. Ilang panahon na lang at matatapos ko na rin ang aking pagiging Kapitana,” ang bulong ni Eloisa kay Eduardo na tila ayaw bumitiw sa pagkakayakap sa kanya dahil sa labis na pangungulila.

Ilang buwan pa at matutupad na ni Eloisa ang tungkulin ng isang birheng Kapitana, kaya naman agad nilang tinapos ang haponng iyon sa pagsasalo sa matamis na mangga at suman. Sadyang magkapareha ang mangga at suman sa tamis at linamnam, at sa lambot at ligat. Lumisan si Eduardo na baon ang pangakong matatapos din ang pagiging Kapitana ng kababata at ito ang magiging hudyat ng kanilang pagiging magkatipan.

Tahimik ang takipsilim nang pumarada sa harap ng bahay ng dalaga ang awto ni Senyor Prado. Iniabot ng drayber ang isang pirasong papel na naglalaman ng mensahe ng matandang binata. Ipinapasundo siya nito para ipakilala sa mga panauhin na mula pa sa Maynila.

May bahagi sa kanyang kalooban na tumatangi sa pagdalo sa piging ng Hermano Mayor, bagaman namayani sa kanya ang hiya at utang na loob. Dali-dali siyang gumayak at nagpahatid sa mansyon ng Hermano Mayor. Pinulbusan ng alikabok ang lansangang nagdala sa Kapitana. Lubog na ang araw nang marating nila ang bahay ni Senyor Prado. Napakalawak ng kanyang bakanteng bakuran. Pumasok siya agad sa bulwagan ng mansyon bagaman nakapagtataakang wala itong tao. Patay na ang mga ilaw sa mga aranya. Tanging ilang matatamlay na pailawan lamang ang tumatanglaw sa mga lumang muwebles. Tahimik ang buong lugar at bakante na ang komedor. Mapapansing wala na ang mga panauhin. Tatalikod na lamang siya upang ipagpalagay na isang malaking pagkakamali ang lugar kung saan siya inihatid, nang makita niyang nasa may eskaparate ang Hermano Mayor. Nakangiti.

“Nag-uwian na ang mga panauhin. Tayong dalawa na lamang ang naririto,” bakas ang ngiting hawig ng higante sa mukha ni Senyor Prado. Kinurot ng takot si Eloisa.

“Nasa patio ng simbahan at dadalo ng prusisyon ang mga kasambahay. Mas mabuting wala sila,” dahan-dahan nitong nilapitan ang nanginginig sa takot na si Eloisa. Nakita ng Kapitana ang bangis sa mata ng Higante. Walang magagawa sa lakas ng higanteng Hermano Mayor ang balingkinitang Kapitana. Tinanganan nito nang mahigpit ang mga bisig ng dalaga at tanging tahimik na pagmamakaawa na lamang ang nagawa ni Eloisa. Pumatak ang luha sa hapag kainan. Siya ang pinakamasarap na inihanda sa kapistahan ni San Clemente. At naganap ang lahat habang lumalabas sa simbahan ang mga matatandang babaeng nakabelo na may tangang nangag-iiyakang kandila.

Ang Sayaw at si Ti Maring

Naging tipid na sa anumang pangungusap at ngiti si Eloisa matapos mangyari ang pagsalakay ng Higante. Marami ang nagtataka sa biglang pagdalang ng kanyang paglabas. Hindi na siya gaanong nakikita sa simbahan, kahit pa sa mga pagtuturo ng katekismo. Pinilit siyang kausapin ng Kura Paroko, bagaman tanging maiikling sagot lamang ang kanyang naibahagi. Idinahilan niya ang pananamlay ng kanyang katawan matapos ang nakapagpagod na buwan ng Nobyembre. Nangako siyang babalik ang kanyang sigla sa oras na nakapahinga siya.

Sabay sa pag-aaral niya ng sayaw ang pagbigkas ng *dicho*. Si Ti Maring ang walang sawang nagtuturo sa kanya ng pagsayaw. Kabisado nito ang bawat indayog, pagpilatik at pakumpas ng kamay, ang pagpadyak, hakbang at kadirit ng mga paa, at higit sa lahat ang tila walang hirap na pag-ikot at pagbali ng baywang sa iba't ibang direksyon. Kung minsan, sabay-sabay itong nagaganap at kailangang sabay sa tugtog na may mayuming ngiting tila nakakapawi ng pagod. Ito ang malaking hamon sa mga Kapitana. Si Ti Maring, sa kanyang ika-pitunpu't anim na taong gulang, ang huling nakaalam nito at hindi niya hinahayaang mawala o maging palasak ang tradisyon ng pagsasayaw ng Kapitana. Palibhasa'y ilang ulit niyang isinagawa ito at itinuro pa sa kanya ng mga matatanda sa Angono. Malimit nga lamang na nawawala at nakalilimot ang kanyang mga tinuturuan nito kada taon. Bagaman, malaki ang kanyang tiwala kay Eloisa. Batid niya ito na ang magpapatuloy ng pagtuturo kung sakaling hindi na niya kayanin o pumanaw na siyang tuluyan. Si Eloisa ang kanyang marapat na pamamanahan.

May tangan-tanganang panuwelo ang Kapitana kung nagsasayaw, at nakabihis ng makulay na saya. Ito ang inaabangan sa tuwing magtatapos ang Semana Santa. Kaya inihahanda ito isang taon bago ang pagsapit ng Linggo ng Pagkabuhay. Nakabantay si Belen, kapwa sa Tenyenta at Kapitana upang sa oras na kailanganin ng papalit ay mayroong Konsehalang kukuha ng anumang posisyon. Naroroon si Belen, pinag-aaralan ang bawat galaw ng Kapitana. Nasa kanyang kalooban ang pag-asang mapapasakanya ito bago pa sumapit ang Linggo ng Pagkabuhay. Kabisado rin niya ang salaysay ng Tenyenta sa pagbigkas ng *dicho* ng Kapitana. Nag-aabang lang siya ng pagkakataon.

Magpapasko na. Madalang nang nakikita ang Hermano Mayor matapos ang kapistahan ni San Clemente. May nagsabing naglalagi ito sa

Maynila at inaasikaso ang mga negosyo. Itinago na rin ang mga higanteng gawa sa papel at kawayan, pero walang nakaaalam kung sino o saan ito naitago. Nagsimula nang umihip ang malamig na hangin. At nagsimula na ring manlamig ang kalamnan ni Eloisa, na hinahaluan ng malamig na pawis habang umiikot ang buong paligid. Madalas niyang hagurin ang kanyang tila kumikislot na puso at humihilab na tiyan. Maaaring may epekto na ang kapangyarihan ng higante sa Kapitana. Hindi niya maipagtapat kay Eduardo ito. Hindi niya sigurado kung papaano ito tatanggapin ng mamumukot na nagtitiis at naghihitay sa kanyang pagsasayaw sa darating na Linggo ng Muling Pagkabuhay.

Isang araw, isang parehadora ang lumapit sa kanya.

“Alam ko ang nangyari sa iyo, Eloisa. Naikuwento ito ng asawa kong naghatid sa iyo sa bahay ni Senyor Prado. Wag kang mag-alala, hindi ko ipagkakalat. Basta magpakatatag ka,” ang payong hindi niya hiningi sa isang estrangherong nakaaalam ng pangyayari. At tulad ng kung papaano niya isinawalang-bahala ang mga pahayag ni Belen, lalo pa nga niyang pinagtibay ang kanyang kalooban.

Sinubukan niyang uminom ng sari-saring ugat, ang lumukso sa higaan, ang gumulong sa sahig, at umiri ng bigla matapos tumakbo sa loob ng bakuran, pero sadyang matibay ang kapit ng bata. Hindi na niya kinailangan pang magtungo sa hilot, lalo’t batid na niya ang katotohanan. At kung ito ang dudukot sa tibok sa kanyang matris, maaaring may makaalam pang iba. Sumapit ang Pasko na tanging si Eduardo lang ang kanyang nakasalo.

“Natapos ninyo na ba ang sayaw ni Ti Maring?” usisa ni Eduardo habang hinihigop ang kape.

“Hindi ko magawa ang umikot nang ilang ulit. Mabilis akong mahilo,” ang matapat na tugon ni Eloisa.

“Madalang kasi kayong mag-ensayo, kaya hindi ka nasasanay sa pag-ikot habang nakaliyad,” at natawa si Eduardo, habang nanatiling blangko ang mukha ni Eloisa. Napansin ito ni Eduardo, at tumayo ito at saka niyakap si Eloisa mula sa likuran ng kanyang upuan.

“Hinihintay ko ang pagsasayaw mo.”

Ang Pagsusukat sa Saya at ang Gayak ni San Clemente

Lumipas ang buwan ng Enero at pansin na niya ang kanyang hilig sa kasuy at matamis na bao. Naduduwal siya sa tuwing makaaamoy ng kabayo sa karetela o ng bakang nagdadaan sa may tarangkahan. Sabay nito, maaalala niya si Senyor Prado at ang mga alaga nitong hayop. Bigla siya makaramdam ng galit, bagaman, hindi niya ito mailabas.

Sumapit na ang Pebrero at kinailangan na niyang punitin ang kumot upang ipambigkis sa kanyang bumubukol na tiyan. Maaaring higitan ito upang magkaroon ng kurba ang kanyang baywang at hindi rin siya mahirapan sa pagbali nito.

“Eloisa, alam kong katatapos lang ng Pasko, pero sana naman ay magbawas ka na muna sa pagkain mo ng kanin at matatamis. Hindi ito makabubuti sa hubog ng iyong katawan. Nagsisimula ka na yatang bumilog,” pansin ni Ti Maring. Napangiti noon si Belen. Naisip niya ang magdala ng sari-saring minatamis at kakanin kay Eloisa, ngunit baka aminin pa ito ni Eloisa kay Ti Maring at siya rin ang mapagbalingan ng galit. Nanalangin pa siyang mapaos si Aida, o ‘di kaya ay magregalo ng napakaraming tsokolate sa Araw ng mga Puso si Eduardo nang patago kay Eloisa. Pero hanggang sa pangarap lamang ito ni Belen.

Ikalawang linggo na ng Marso nang sukatan na sila ng kanilang mga gagamiting baro’t saya sa Linggo ng Pagkabuhay. Malaking sakripisyo ang ginawang pagtitipid ni Eloisa sa kanin at ulam. Ipinagkait niya sa sarili at dinadala ang sustansya. May pagkakataong nangangatog ang kanyang mga tuhod at nanginginig ang kanyang mga kamay. Tanging biskwit at malabnaw na kape lang ang kanyang kinakain. Ayaw niyang mahalata ang kanyang paglaki, pero sadyang napapansin din ito ng modista at sastre.

“Iha, konting tiis pa. Malapit na ang unang linggo ng Abril. Magastos sa tela ang may malaking baywang at mahirap gupitan ng padron ito,” payong may halong insulto ng modista.

Tatlong baro’t saya ang itatahi para sa kanilang tatlo: isa para sa misa Miyerkoles Santo, isa para sa Siyete Palabras at prusisyon sa Biyernes Santo, at ang huli ay sa Salubong sa Linggo ng Muling Pagkabuhay. Kailangang mapanatili niya ang kanyang hubog. Halos hindi na siya huminga nang ilapat sa kanyang baywang ang medida. Nagkakatinginan na lamang ang sastre at modista. Ang lahat ng ito ay pinondohan ni Senyor Prado.

Nababalita pa nga na babalik ito sa Mahal na Araw at doon magpapahinga at sasaksi sa tatlong dalagang kanyang napili.

Ang mga Anghel at ang Puso

Sa Linggo ng Muling Pagkabuhay naman inilalaan ang mga batang babae upang maging mga anghel sa bukung-liwayway. Sila ang mga paslit na kumakatawan sa mga sugo ng Maykapal upang tanggapin sa Kanyang resureksyon ang Manunubos. Sila ang mga anghel ng kamusmusan, mga pawang inosente, at walang muwang sa anumang malisya o kasalanan. Sila ang mga tagapagpahayag ng mabuting balita ng pagkabuhay na muli ng Mesiyas. Nakaputi sila at kalimitang pumaparada sa madaling araw upang magkita-kita sa patio kung saan magaganap ang Salubong. Marami ang nagsasagawa ng pagsalubong sa iba't ibang simbahan sa Pilipinas, kung saan nagtatagpo ang nagluluksang Birheng Maria, ang muling nabuhay na Kristo at ang mga anghel na magtatanggal ng belo ng Birhen. Ito ang hudyat ng pagtatapos ng pagluluksa at ang katuparan ng pagtubos sa kasalanan.

Subalit sa Angono, kailangang bumigkas ng *dicho* at sumayaw ang Kapitana, samantalang iindak ang Tenyenta sa araw ng muling pagkabuhay ni Kristo. Sa patio ito nagaganap kung saan ay may nakabiting hiyas na hugis puso. Sa ilalim nito titigil ang nagdurusang Ina. Bibigkas ng malabersong pangungusap ang Kapitana, at sasayaw naman ang Tenyenta.

Ang Dugo sa Pagbubukas ng Puso

Nasa loob ng hiyas na puso ang isang anghel. Tila isang sanggol itong kinakanlong sa sinapupunan hanggang sa tamang panahon na ito ay iluwal. Maghihintay lamang siya ng pagbubukas ng puso. At saka niya tatanggalin ang belong itim ng Mahal na Ina. Madilim pa, at matatagalan pa ang pagdilat ng araw.

Naroroon si Eduardo. Katabi niya ang nag-iisang parehadora na nakaalam ng lihim ni Eloisa. Kapwa sila nakamasid kay Eloisa. Makikita kay Eloisa ang determinasyon na maitawid ang seremonya na kanilang hinintay nang buong taon. Lalo pang tumingkad ang kanyang karilagan at kayumian, kahit pa bahagyang malamlam ang kanyang mga mata. Ito ang araw na patutunayan niyang siya ang papalit kay Ti Maring, ang araw na siya ang karapat-dapat at hindi si Belen, at ang araw na maaari na niyang sabihin kay Eduardo ang lahat ng nangyari. Wala na siyang magagawa kung tatang-

gapin o tatanggihan ito ng kanyang minamahal na mamumukot. Nais lamang niyang maging tapat at tuparin ang kanyang ipinangako.

Maririnig ang pagtipa, pag-hip, pagpalo ng mga instrumento ng mosikong nakaunimpormeng puti at asul, na pinangungunahan ng tambol mayor na may baton at bandilang pinaikot ng kanilang matitikas na kamay. Masaya ang kanilang pagtugtog ng martsang *gavotte* para sa sayaw ng Kapitana at Tenyenta. Natanawan din ni Eloisa na lulan ng kanyang awto si Senyor Prado; hindi siya maaaring magkamali lalo pa nga't nag-iisa lamang ang may ganitong mamahaling sasakyan sa bayan ng Angono. Nakaparada ito sa likuran ng malaking acacia. Nakamasid sa kanya ang matandang mestiso. Hindi siya maaaring magkamali. Ito ang awtong sumundo sa kanya noong pista ni San Clemente.

Nagliyab ang mga mata ni Eloisa. Nais niyang patunayan sa higante na mas makapangyarihan ang Kapitana sa araw ng Muling Pagkabuhay. Bago pa ang pagbigkas ng *dicho* ng Kapitana, nagsimula nang tumugtog ang mosiko. Tumayo si Eloisa para bumigkas ng *dicho* at saka buong gilas na sumayaw. Nagulat si Ti Maring, tila sinapihan ng Birhen ang dalagang kanyang tinuruan nang ilang buwan. Kakaiba ang ipinakitang indak nito, na kahit si Belen ay aminadong hindi kailan mang makagagawa nito. Ibinuhos niya ang lahat ng kanyang lakas at kasanayan. Humihingi siya sa bawat pagbali ng kanyang baywang ng basbas ng katarungan sa Maykapal. Halos sumayad na ang kanyang buhok sa sahig ng entablado. At nagliparan na ang mga ibong gawa sa papel patungo sa hiyas na puso, at saka ito nagbukas. Lumantad ang anghel, kasabay ng pag-agos ng dugo sa mga hita ng Kapitana. Pumatak ang ilan dito sa puting sahig ng entablado. Butil-butil ang pawis sa kanyang noo nang masindak ang lahat ng nakasaksi. Sumisilip na ang araw sa abot-tanaw. Pinilit niyang habulin ang kanyang hininga at kamalayan. Itinuloy ng mosiko ang tugtog upang tanggalin ng anghel ang belo ng pagluluksa ng Birhen. Tuloy rin ang sayaw ng Kapitana, habang nagbubulungan ang lahat. Nagkatinginan ang Tenyenta at ang Konsehala. Hinihinal na ito na para bang walang makaaawat sa kanyang ginagawa. Natigagal si Ti Maring na para bang humahanap ng paliwanag. At biglang nawala ang mamumukot sa kanyang kinatatayuan. Nagtuloy sa pag-ikot ang Kapitana hanggang sa mawalan ito ng malay. Bumagsak siya sa entabladong nilahiran ng sariwang dugo. Nagliparan ang mga ibon sa patio. Nagkagulo ang ilan sa entablado upang tulungan ang Kapitana. Nagimbal ang mga

paslit na anghel sa dugong umaagos at nagmantiya sa puting saya ni Eloisa. Nagtakbuhan ang mga magulang para kunin ang kanilang mga munting anghel. May ilang hinimatay na matatandang deboto. May nag-akalang milagro ang nangyari. May humiyaw na sumpa ito sa makakasalanang. Tumigil ang mosiko at hinawi ng mga alagad ng batas ang mga kalalaking nagkakagulo sa dalagang nakalupasay. Nakatulala ang Kura Paroko. Walang nakapansin at walang nakaalam na may itak na tumarak sa dibdib ni Senyor Prado. Isang kisp-mata ang pangyayari. Naiwang nag-iisa ito sa kanyang awto. Namatay itong nakadilat ang mga mata. Walang nakakaalam kung sino ang salarin, tanging ang parehadora lamang.